

УДК 316.346.32

Клименко, О. (2019). Залучення дітей до участі в збройних конфліктах: моделі та методи вербування (український досвід). *Соціологічні студії*, 2 (15), 13–20. DOI: <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2019-02-13-20>

Залучення дітей до участі в збройних конфліктах: моделі та методи вербування (український досвід)

Олена Клименко –
доктор соціологічних наук, доцент,
професор кафедри економіки,
підприємництва та соціальних
технологій, Державний
університет телекомунікацій, Київ,
Україна.

Elena Klymenko –
PhD in Sociology, Professor
at the Department of Economics,
Entrepreneurship and Social
Technologies, State University
of Telecommunications,
Kyiv, Ukraine

E-mail: klimenkoelens@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8560-8642>

DOI: <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2019-02-13-20>

Received: November, 2019
1st Revision: November, 2019
Accepted: December, 2019

Мета статті – вивчення проблеми залучення дітей у військові конфлікти, аналіз моделей і методів вербування неповнолітніх в умовах військово-політичного конфлікту на Донбасі. Оскільки ця проблема недостатньо досліджена, ми систематизуємо й узагальнюємо міжнародний досвід протидії залученню дітей до збройного конфлікту як солдатів і наведемо приклади з вітчизняних реалій. Особливу увагу нами приділено вивченню складних методів, які терористичні й екстремістські угруповання застосовують комплексно, можуть змінювати залежно від ситуації та навіть об'єднувати в одну технологію (мережа, воронка, зараження). Оскільки вербування займає центральне місце у всіх випадках порушення прав дитини, то в статті розкрито основні стратегії залучення дітей до діяльності незаконних військових угруповань самопроголошених ДНР та ЛНР.

Ключові слова: діти, соціальні проблеми, життєві стратегії, збройний конфлікт, діти-солдати.

Klymenko Elena. Involving Children in Military Conflicts, Models and Methods of Recruitment (Ukrainian Experience). The purpose of the article is to study the involving children in military conflicts, models and methods of recruitment in conditions of armed conflict in Ukraine. The article opens the problem of recruitment childhood into illegal armed groups in conditions of armed conflict, the peculiarities of this process in the Ukrainian realities and international practice examples address the issue of prevention of involvement of children in hostilities. The methodological base of the article includes the results of sociological researches «Improvement of psychosocial support for children and families in the eastern and central regions of Ukraine» and «Sons of the Regiments», reports on the humanitarian situation UNICEF «Humanitarian Assistance in Donbass» and «Named the Number of Children Killed in Donbass». The problem of the protection of minors in conditions of armed conflict is of international importance and requires joint efforts of the international community to find ways to solve it. Implementation of the armed conflict in eastern Ukraine provoked the emergence of complex social problems, which significantly increased the risks for children and their families who are in crisis by conducting military operations and occupation of their places of permanent residence. Their list includes: the emergence of child combatants and child soldiers, a sharp increase of children with disabilities and disadvantaged children fall in the birth rate.

Key words: children, social problems, life strategies, armed conflict, children-soldier.

Клименко Елена. Привлечение детей к участию в военных конфликтах: модели и методы вербовки (украинский опыт). Цель статьи – изучение проблемы вовлечения детей в военные конфликты, анализ моделей и методов вербовки несовершеннолетних в условиях военно-политического конфликта на Донбассе. Поскольку эта проблема недостаточно исследована, мы систематизируем и обобщаем международный опыт противодействия привлечению детей к вооруженному конфликту как солдат и приведем примеры из отечественных реалий. Особое внимание уделяется изучению сложных методов, которые террористические и экстремистские группировки применяют комплексно, могут изменять в зависимости от ситуации и даже объединять в одну технологию (сеть, воронка, заражение). Поскольку вербовка занимает центральное место во всех случаях нарушения прав

ребенка, то в статье раскрываются основные стратегии вовлечения детей в деятельность незаконных военных группировок.

Ключевые слова: дети, социальные проблемы, жизненные стратегии, вооруженный конфликт, дети-солдаты.

Постановка наукової проблеми та її значення, актуальність дослідження. Діти були й залишаються однією з найбільш незахищених соціально-демографічних категорій населення, та, незважаючи на це, у багатьох збройних конфліктах сучасного світу вони вважаються економічно вигідною альтернативою дорослим солдатам, оскільки легко піддаються навюванню, невібагливі в побуті, переважно не розуміють логіки військових дій, не мають сталих моральних цінностей, а тому не усвідомлюють, що таке смерть, а отже, є ідеальними бійцями. Проблема вербування дітей до військових угруповань набула таких значних масштабів, що в 90-х р. ХХ ст. Генеральна асамблея ООН заснувала мандат Спеціального представника Генерального секретаря ООН із питань дітей і збройних конфліктів. Ситуація ускладнилась у ХХІ ст. завдяки появі сучасних озброєнь нового типу з максимально спрощеними умовами експлуатації.

Незважаючи на те, що міжнародне гуманітарне право забороняє участь у збройних конфліктах осіб молодших за 15 років, діти-солдати залишаються невід'ємною частиною сучасних війн майже в усіх гарячих точках планети, особливо в країнах Африки, Азії, Латинської Америки, навіть Європи. Найчастіше дітей і підлітків як солдатів використовують нелегальні військові угруповання, повстанські рухи, терористичні організації та екстремістські формування, оскільки урядові війська держав світу в цьому плані дещо обмежені чинними нормами як вітчизняного, так і світового законодавства. Такий високий попит на дітей із боку нелегальних військових організацій зумовлений віковими особливостями зазначеної соціально-демографічної групи, представники якої за «умілого командування» можуть стати безстрашними та легкими в управлінні бійцями, оскільки з ними найменше проблем під час залучення до конфлікту. Завдяки певним віковим особливостям неповнолітні не відчувають докорів сумління, не розуміють цінності людського життя, а тому війна для них не несе того страшного наповнення, яке має для дорослих людей, бо сприймається чимось на кшталт гри.

За даними ООН, у минулому році випадки залучення дітей до участі в бойових діях зареєстровані у 20 країнах світу, які переживають конфлікт. У щорічній доповіді Генерального секретаря ООН за 2016 р. міститься «чорний список» сторін конфліктів, котрі вербують дітей у солдати. У цьому списку в цілому понад 60 урядових збройних сил і недержавних збройних угруповань.

Для України, яка вже шостий рік перебуває в стані військово-політичного конфлікту, питання залучення до нього дітей теж є актуальним. Факти, що підтверджують це сміливе судження, виявлені журналістами чи правоохоронними органами, часто замовчуються або навіть приховуються від широкої громадськості, оскільки наша держава, серед багатьох інших (167) підписала Факультативний протокол до Конвенції про права дитини, що стосується участі дітей у збройних конфліктах, який забороняє залучати до лав збройних сил осіб віком до 18 років (Новости ООН, 2018).

Загалом, політики просто недооцінюють масштаби трагедії та не усвідомлюють весь драматизм її наслідків для українського суспільства, бо чим довше триває збройний конфлікт, тим більша кількість дітей матиме порушення соціалізації, що, урешті-решт, призведе до втрати цілого покоління. Держава повинна нести відповідальність за захист дітей від насильства, уключаючи такі його серйозні форми, як вербування та експлуатація неповнолітніх терористичними й воєвничими екстремістськими групами. На жаль, сьогодні в Україні відсутній контроль за ситуацією щодо залучення неповнолітніх до військових дій на Донбасі. Інформація про такі факти уривчаста та незагалована, державна концепція протидії вербовці дітей до лав незаконних збройних формувань так і залишається не розробленою, оскільки, жодна з наявних військових, правоохоронних чи урядових структур планово не здійснює моніторинг ситуації. Водночас у 2017 р. МВС підтвердило розслідування трьох кримінальних проваджень за участю чотирьох неповнолітніх, які були завербовані до незаконних збройних формувань на території самопроголошеної Донецької народної республіки (ДНР). А на сайті прокуратури Донецької області правозахисники знайшли згадку про вісім кримінальних виробництв за фактами участі дітей у бойових діях. Однак для широкої громадськості ця інформація просто недоступна.

За даними правозахисників, оприлюдненими у 2017 р., у період із 2014 по 2016 рр. щонайменше 15 незаконних збройних формувань вербували дітей на Донбасі, а саме – бригада «Восток», козака національна гвардія «Всеукраїнського війська Донського», козакий союз «Область війська Донського», батальйон «Спарта», бригада «Призрак», батальйон «Сомалі», інтернаціональна бригада «Пятнашка», батальйон СРСР «Брянка», «Народне ополчення Донбасу», група швидкого реагування «Бетмен», батальйон «Оплот». У зазначений період за виявленими фактами 85 дітей брали участь у незаконних збройних формуваннях (НЗФ) та 10 – залучені до бойових дій на території, підконтрольній уряду України (МДО, 2017).

Питання втягнення дітей у військовий конфлікт на Донбасі в ролі солдатів актуалізує проблема нормативно-правового характеру – прямої норми про відповідальність за таку діяльність у законах України немає.

Аналіз останніх досліджень цієї проблеми (теоретичні засади дослідження, методологія та характеристика емпіричної бази). Уперше на міжнародному рівні серйозну увагу на проблему використання дітей у бойових діях звернено в 1996 р. у доповіді експерта Генерального секретаря ООН пані Граси Машел «Наслідки збройних конфліктів для дітей», у якій проаналізовано масштаби й наслідки вербування та використання дітей збройними угрупованнями у військових конфліктах і терористичній діяльності (Генеральна асамблея, 1996). На початку XXI ст. американські науковці вже активно вивчали феномен «дітей зі зброєю» через велику кількість прецедентів, із якими зіткнулась армія США на Близькому Сході. Уже став класикою науковий доробок Г. Мачела (1996) та М. Макалена (1996) – провідних дослідників цієї проблеми. Цікаво, що американські науковці звертають увагу на виникнення в американських військових моральної дилеми – убивати чи не вбивати дитину, однак залишають поза увагою стан самої дитини, котра потрапила в таку критичну ситуацію. Десятирічний досвід війни США в Іраку свідчить про можливість набуття масового характеру активного залучення дітей до участі в бойових діях (Machel, 1996).

Нещодавно, увагу до проблеми дітей-солдатів звернули науковці на теренах пострадянського простору. Питанням захисту дітей під час війни від актів насилля з боку незаконних військових угруповань цікавилася О. Старовойтова, яка проаналізувала досвід перебування радянських військ в Афганістані (Старовойтов, 1999). Історик І. М. Попов, вивчивши міжнародний досвід, висвітлив питання ефективної протидії «дітям-солдатам», назвавши «нетрадиційними» бойові дії, що відбуваються за участю неповнолітніх (Попов, 2004). Узагальнення міжнародного досвіду щодо захисту прав дитини в збройному конфлікті та відповідальності держави за ресоціалізацію «покоління війни» зробили вітчизняні дослідники І. Ю. Чайка і Є. Г. Цокур. Вони підняли питання відтворення суспільства в умовах, коли певна частина дітей зазнала руйнівних впливів посттравматичних стресових розладів під час активної фази соціалізації (Чайка, Цокур, 2019). Шостий рік триває військово-політичний конфлікт на Донбасі, а детального дослідження виявлених фактів вербування дітей до лав незаконних збройних формувань ще немає, на державному рівні зазначене питання не розглядається, оскільки є непопулярним у керівних колах та слабовивченим.

Тому **мета статті** – дослідження особливостей залучення дітей до участі у військово-політичному конфлікті на Донбасі, висвітлення моделей і методів вербування дітей-солдатів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Діти, завербовані й експлуатовані терористичними та екстремістськими угрупованнями, стають жертвами насилля відразу на декількох рівнях. Під час приєднання до групи вони часто піддаються негативним соціальним впливам, крайніми формами яких є нелюдські методи вербування – рабство, сексуальна експлуатація, постійне залякування, ідеологічна обробка й психологічний тиск. Нерідко вони отримують поранення або гинуть у ході бойових дій. Водночас унаслідок свого віку й мобільного стану підліткової психіки діти можуть стати особливо небезпечними інструментами війни в руках дорослих, котрі їх завербували та використовують або для скоєння кримінальних злочинів, у тому числі терористичних актів, або військових злочинів, або злочинів проти людяності. Незалежно від різних форм цього явища, згідно з міжнародним правом, вербування й експлуатацію дітей розглядаємо як серйозну форму насилля стосовно дітей, хоча її характер і ступінь тяжкості можуть бути різними, залежно від ситуацій. Залучення до бойових дій супроводжується серйозними коротко- й довгостроковими впливами як на особистість дитини, так і на подальший розвиток суспільства в цілому, через

неминучу згубність наслідків. Це не лише демографічні втрати, але й важкі фізичні та емоційні травми. Крім того, участь таких дітей у військових угрупованнях спричиняє стигматизацію та підвищує ймовірність застосування до них насильства з боку правоохоронних органів, збройних сил та інших осіб, після їх повернення, демобілізації або арешту.

Міжнародне співтовариство неодноразово намагалось припинити практику вербування неповнолітніх до лав учасників військово-політичних конфліктів. Однак усі спроби залишаються марними, оскільки відсутні дієві механізми покарання за втягнення дітей у збройний конфлікт, а отже, десятки тисяч юнаків і дівчат стають іграшками в дорослій грі у війну.

Не оминули проблеми Світового Співтовариства й Україну: факти наявності дитячих військових організацій у незаконних терористичних угрупованнях ДНР та ЛНР на Донбасі є беззаперечними. У 2015 р. керівник Антитерористичного центру Служби безпеки України В. Миков офіційно заявив про існування в м. Ровеньки Луганської області «дитячого диверсійного батальйону» під назвою «Батальйон Святого Георгія», сформованого за ініціативи керівництва так званої ЛНР у рамках програми «патріотичного виховання». До складу угруповання входили діти віком від 12 до 16 років (як хлопці, так і дівчата), які пройшли військову підготовку в спеціалізованому таборі поблизу м. Луганська за програмою для дорослих і були навчені базових засад диверсійної роботи: стрільби з декількох видів зброї (автомат Калашникова, пістолет, міномет), мінування та розмінування, азів рукопашного бою, розвідувальної діяльності (Детские батальоны..., 2016).

У терористичній організації ДНР із листопада 2015 р. питанням підготовки дітей до участі в бойових діях займаються чотири псевдоміністерства – освіти, спорту, оборони та культури, – які розробили програму створення «військово-патріотичних клубів» на зразок радянських, однак, відрізняються від останніх, результатом роботи котрих було проведення «Зірниць» із метою пошуку вигаданого ворога. Отже, незаконні угруповання надають дітям навички користування легкою та артилерійською зброєю, залучаючи для цього російських інструкторів (Дети на Донбасе..., 2016).

Діти зі справньою зброєю в руках навчаються бойового мистецтва воювати вдвох або втрійох, ураховуючи топографічні особливості місцевості та прораховувати варіанти ефективного ураження противника. Прикладами таких клубів у м. Донецьку є «Братство народів» під керівництвом Ю. Афанасьєва (у минулому – учасник російської агресії в Абхазії), у м. Горлівка – «Амазонки», до складу якого входять лише неповнолітні дівчата, які спеціалізуються на стрільбі з гранатометів. На базі Донецького металургійного ліцею в м. Донецьку створено військово-патріотичний спортивний клуб «Російський ведмідь», який очолив О. Глушенко (майстер із профтехосвіти зазначеного закладу), військову підготовку неповнолітні члени угруповання проходять на тренувальній базі терористів у м. Угледорську (Дети на Донбасе..., 2016).

Місія ОБСЄ 10 червня 2015 р. офіційно зафіксувала факт присутності неповнолітніх осіб у складі незаконних озброєних формувань терористичного загону ДНР, позиції якого були розташовані на північно-східному в'їзді до населеного пункту Широкіно Донецької області. Неповнолітні несли службу на контрольно-пропускному пункті терористів у формі незаконного збройного формування та зі зброєю. Цікавий той факт, що, за даними місії, серед озброєних дітей були не лише хлопці, а й дівчата. Вони щодня змушені стикатись із жакливим насильством, яке, найімовірніше, матиме для них важкі фізичні та психологічні наслідки протягом усього життя. Міжнародний кримінальний суд кваліфікує вербування осіб, які не досягли 15 років, як військовий злочин.

У березні 2014 р. Спеціальний представник Генерального секретаря ООН із питань дітей і збройних конфліктів Лейла Зерругі оголосила про початок глобальної кампанії «Діти, а не солдати», яка направлена на урядові збройні сили, котрі займаються вербуванням неповнолітніх із метою притягнення держав до відповідальності. На сьогодні до списку країн, чії урядові сили вербують дітей, потрапили Афганістан, Демократична Республіка Конго, Ємен, М'янма, Сомалі, Судан, Чад і Південний Судан.

Отже, вербування займає центральне місце у всіх випадках порушення прав неповнолітніх, оскільки діти, асоційовані зі збройним конфліктом, є жертвами.

Процедура вербування дітей терористичними та воєвничими екстремістськими групами відбувається за допомогою залучення складних методів, які застосовуються комплексно, можуть бути різними залежно від ситуації та об'єднаними в одну технологію. Зазвичай, дітей вербують спеціально,

у жодному разі не пов'язуючи ці заходи з наймом дорослих, оскільки «використання» неповнолітніх приносить значно більше зиску, ніж дорослих бійців.

По-перше, діти-солдати переживають один із ключових етапів соціалізації в умовах війни, де первинними агентами стають військові, через що втрачають усвідомлення цінності людського життя та стають ефективними й дисциплінованими виконавцями всіх, без винятку, наказів.

По-друге, діти живуть в умовах збройної боротьби й нічого іншого, як воювати, вони просто не вміють, а тому серед наявних практик вирішення конфлікту засвоюють лише одну – силову, тому не йдуть на компроміс із противником та не беруть у полон, а знищують ворога.

По-третє, дитяча психіка легше пристосовується до умов війни, оскільки в цьому віці людина ще не відрізняє гру від реальних бойових дій. Така адаптація призводить до серйозних психологічних проблем та порушень процесів соціалізації, через звичку вбивати взагалі втрачається цінність людського життя, формуються надмірна жорстокість та агресивність.

По-четверте, діти-солдати – економічно вигідні найманці, оскільки будуть задоволені мінімальними коштами й скромним харчуванням і не вимагатимуть збільшення плати.

На сьогодні існують такі стратегії вербування дітей до військових угруповань.

Пропаганда. Терористичні та екстремістські угруповання відкрито привертають до себе увагу, створюючи яскравий образ бійця за справедливість. Для цього активно залучається образ дитини, яка бере участь у вчиненні актів насильства. Зазвичай, такі сюжети шокують широку громадськість, однак на неповнолітніх справляють зворотне враження – демонструють привабливість сили й жорстокості. Яскравим прикладом подібного пропагандистського впливу може бути телесюжет одного з інформаційних каналів ДНР, у якому учасник незаконного військового формування «П'ятнашка» яскраво описував свій шлях дитини-солдата, починаючи з 2014 р., коли він намагався приєднатися до бойовиків Стрелкова (Гірка) у м. Слов'янську. Однак перша спроба виявилася невдалою й хлопець обійшов ще декілька загонів уже в м. Донецьку, поки не пригрозив голові угруповання «П'ятнашка», що піде в бік Маріуполя, збере інших неповнолітніх і проведитиме там «диверсійну діяльність» (Они же дети..., 2019).

Очікування громадськості. Існують обставини, за яких озброєні групи, уключаючи терористичні та екстремістські, сприймаються певними територіальними спільнотами як захисники від загрози насильства з боку іншої групи або держави. Подібні ситуації виникають за обставин, коли свідомістю пересічних громадян маніпулюють, формують певний образ ворога, удаю використовуючи громадську думку. За таких умов, цілком можливо, що в сім'ях, де в батьків високий рівень соціальної тривожності та відсутнє усвідомлення соціальної відповідальності за дитину, виникає ситуація коли неповнолітнього підштовхують до вступу в лави певних збройних формувань, провокуючи на конкретні дії – захист свого дому.

Прикладом зазначеної стратегії вербування може бути діяльність військово-патріотичних рухів ОРДЛО «Спартанці», «Амазонки» й «Молода гвардія», які працюють на базі закладів освіти та займаються підготовкою підлітків до участі у військових діях на боці так званої «ДНР». Цікаво, що до цих клубів школярів (від п'яти до 18 років) приводять особисто батьки, які пишуть згоду на «військово-патріотичне» виховання. Це єдиний випадок коли Генеральна прокуратура України відкрила кримінальне провадження (6 травня 2019 р.) щодо залучення дітей до військових дій на Донбасі. Слідчими встановлено, що керівники зазначених рухів підтримують російську неоімперську доктрину «Русский мир» паралельно з ідеєю від'єднання Донецької області від України. Дітей навчали поводитися зі зброєю, боєприпасами й вибуховими речовинами, щоб у подальшому вони долучалися до терористичної діяльності (Милитаризация..., 2019).

Економічний тиск. Групи, які прагнуть захопити контроль над певною територією, можуть ставитися до використання дітей як до «інвестиції в майбутнє покоління», сприяючи не лише військовій, але й повзучій експансії. Населення регіонів, де довгий час тривають збройні конфлікти та затяжною є економічна криза, а як її наслідок – хронічне скрутне матеріальне становище, активно шукає альтернативних джерел фінансування. У багатьох випадках єдиним способом заробити гроші стає шлях військового найманця. За умов хронічної бідності діти не бачать для себе інших варіантів отримати кошти, аби, власне, не вмерти з голоду, окрім як стати солдатом.

Вітчизняні правозахисники зафіксували такі факти щодо фінансового заохочення приєднання дітей до військових формувань. Близько 200 підлітків, вивезених із непідконтрольних територій Дон-

басу, проходять військову підготовку в таборах на базі військових частин Збройних сил Росії, що розміщені на території РФ або підконтрольних їй Абхазії та Криму, – «Боевое братство», «Гвардеец», де працюють інструкторами бійці груп спеціального призначення МВС РФ (МДО, 2019).

Вербуючи дітей, терористичні й екстремістські збройні угруповання отримують значний економічний зиск. Незалежно від того, де і як використовуються діти, зазвичай, їм платять менше (якщо платять узагалі), окрім того, для їх виживання потрібно менше їжі. При цьому зміни у формах ведення війни й, зокрема, переважання стрілецької зброї скоротили різницю між дітьми та дорослими в аспекті ефективності їх використання.

Тож неповнолітні солдати обходяться значно дешевше, ніж дорослі найманці, але при цьому вони не обов'язково менш ефективні. У ХХІ ст. все частіше стали застосовуватися нові методи вербування, розроблялися більш витончені способи залучення дітей до війни. Однак, незважаючи на це, переважає примусова форма втягування неповнолітніх до військових формувань. Для реалізації наведених стратегій найчастіше використовують такі комплекси методів впливу на неповнолітніх із метою їх залучення до збройних угруповань як солдатів.

«Мережа». Зацікавлені у вербуванні дітей екстремістські та терористичні групи поширюють універсальну пропаганду, як вірус, мережевим шляхом. Достатньо переглянути відеокліп або електронне послання одному підлітку, як воно миттєво приходить до всієї групи його контактів. Пропаганда призначена для конкретної цільової аудиторії, яка є однорідною за віковими та соціальними характеристиками. Вона спрямована на миттєве формування героїчного образу, а сюжет спонукає до активних дій. Працює за принципом максимального охоплення представників конкретної соціально-демографічної групи на певній території.

Прикладом такої «мережі», яка працює в реальній дійсності, поза Інтернетом, є уроки військово-патріотичної підготовки, упроваджені з 2015 р. на непідконтрольній уряду території Донбасу в загальноосвітніх школах, де, починаючи з дев'яти років, учать поводження зі зброєю та примітивних азів ведення бою. Уникнути програмних занять неможливо. То ж цільова аудиторія охоплюється максимально повно. Підсилює дитячу мілітаризацію суспільства на окупованих територіях масовий продаж іграшок на військову тематику.

«Воронка». Метод передбачає поетапний підхід, спрямований на конкретних осіб, які умовно вважаються готовими до вербування, уже визначились і мають чітке прагнення приєднатися до збройних угруповань як найманці. Для такої категорії використовують методи психологічного впливу з метою закріплення рішучості та відданості. Навіть у тих дітей із цільової аудиторії, які не готові до повного вербування, може скластися позитивне сприйняття діяльності групи.

На окупованих територіях ДНР і ЛНР широко впроваджена практика демонстрації військової звитяги. Так, наприклад, представники збройних угруповань ДНР регулярно відвідують освітні заклади, де влаштовують перед дітьми «спектаклі», які імітують бойову діяльність із застосуванням рукопашного бою та стрільби зі зброї. Потім учням пропонують продемонструвати власні навички та вміння. Ще далі пішли в м. Луганську, де влаштували республіканський фестиваль східнослов'янської культури та бойового мистецтва «Козача єдність», на якому діти демонстрували бойову звитягу військовим. Найкращим запропонували взяти участь у тренуваннях спецзагону МВД ЛНР, який відпрацьовував навички проведення штурмових і наступальних операцій. Діти в захваті поряд із дорослими захоплювали тренувальну будівлю, а потім звільняли умовних заручників (Іванов, 2019). Зрозуміло, що найкращих із них відібрано та зараховано до одного з підрозділів незаконних збройних формувань ЛНР.

«Зараження». Використовується метод у тих випадках, коли важко дістатися до цільової аудиторії, тоді залучають профільного «агента» для здійснення вербування зсередини, із використанням прямого й особистого впливу. Соціальні зв'язки між вербувальником та об'єктами вербування можна зміцнити, використовуючи їхнє невдоволення економічним становищем, маргіналізацією або соціальною занедбаністю, дієвим також є шантаж (Gerwehr, Daly, 2014).

Основними наслідками залучення дітей у ролі солдатів до збройних формувань є не просто сам факт їх перебування в кризовому стані, а й висока смертність серед них, випадки голоду, психічне та фізичне виснаження, порушення процесів соціалізації виникнення крайніх форм асоціальної поведінки.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, свідоме вербування дітей у солдати має негативні соціальні наслідки, не тільки для самих завербованих, а й суспільства в цілому, оскільки мілітаризація населення в ранньому віці в зоні тривалого військово-політичного конфлікту призводить не просто до зростання фізичних каліцтв та втрати соціального капіталу, а й до морального дисбалансу дитини, котра перебуває в стадії активного розвитку та соціалізації. Для України питання залучення дітей до участі в збройному конфлікті залишається відкритим. Нові реалії сьогодення поставили перед нашим суспільством певні виклики, вирішення яких потребує докорінних змін у державній політиці та законодавстві країни, переосмислення стратегії упередження негативних впливів на наступні покоління тривалого військово-політичного конфлікту. Оскільки для вітчизняних науковців зазначена проблема є новою та слабовивченою, то в перспективі можливі різноаспектні дослідження соціального феномену дітей-солдатів у реаліях військово-політичного конфлікту на Донбасі.

Джерела та література

1. Генеральная Ассамблея ООН. (1996). *Последствия вооруженных конфликтов для детей*: Записка Генерального секретаря, 26 августа 1996, A/51/306. Получено 12 ноября 2019 с <https://www.refworld.org.ru/docid/4a5b22d42.html>
2. Дети на Донбассе не всегда понимают, что они вовлечены в военные действия – исследования (2016). *Информационное агентство «Донбасс Новости»*. Получено 18 сентября 2019 с <http://novosti.dn.ua/details/274488/> (19.05.2016)
3. Детские батальоны «Л-ДНР» Игры закончились. (2016). *Информационное агентство «Новости Донбасса»*. Получено 8 декабря 2018 с <http://novosti.dn.ua/details/268335>
4. Иванов, Г. (2019). *Штурмом освобождали заложников: террористы на Донбассе устроили войну с детьми*. Получено 13 ноября 2019 с <https://www.obozrevatel.com/society/shturmom-osvobozhdali-zalozhnikov-terroristy-na-donbasse-ustroili-vojnushki-s-detmi.htm>
5. Міжфракційне депутатське об'єднання «На захист порушених конституційних прав громадян та проти політичних репресій» (2017). *Правозахисники зафіксували 95 випадків, коли дітей залучали до збройного конфлікту на Донбасі*. Отримано 10 листопада 2019 з <https://forbiddentoforbid.org.ua/uk/pravo-zakhisniki-zafiksuvali-95-vipadki/>
6. Милитаризация и привлечение к войне детей Донбасса. (2019). Получено 13 ноября 2019 с https://lifedon.com.ua/special_project/life_thoughts/43040-militarizaciya-i-privlechenie-k-voyne-detey-donbassa.html
7. Новости ООН. (2018). *В прошлом году было демобилизовано пять тысяч детей-солдат*. Получено 9 ноября 2019 с <https://news.un.org/ru/story/2018/02/1323181>
8. Они же дети: в сети показали победу «зомбоящика» на Донбассе (2019). Получено 21 июля 2019 с <https://apostrophe.ua/news/society/2019-07-16/oni-zhe-deti-v-seti-pokazali-pobedu-zomboyaschika-na-donbasse/168873>
9. Попов, И. М. (2004). Феномен «солдат-детей». *Независимое военное обозрение*, 17. Получено 9 декабря 2019 з http://nvo.ng.ru/wars/2004-04-16/2_phenomen.html
10. Старовойтов, О. (1999). Защита детей в период вооруженных конфликтов. *Белорусский журнал международного права и международных отношений*, 3, 27–32. Получено 12 сентября 2019 с <http://www.evolutio.info/content/view/304/50/>
11. Чайка, І. Ю., Цокур, С. Г. (2019). Діти-комбатанти у постконфліктному періоді: проблема відповідальності і захисту прав дитини (зарубіжний досвід для України). *Політичне життя*, 2, 15–21.
12. Gerwehr, S., Daly, S. (2014). *Al-Qaida: terrorist selection and recruitment*. Retrieved October 25, 2019 from <https://www.rand.org/pubs/reprints/RP1214.html>
13. Machel, G. (1996). *The Impact of Armed Conflict on Children*. Retrieved August 8, 2019 from: <http://www.essex.ac.uk/armedcon./000239.doc>.
14. McCallin, M. (1996). *The Psychological Well-being of Refugee Children: Research, Practice, and Policy*. Geneva: *International Catholic Child Bureau*, 6, 34–42.

References

1. Chaika, I., Zokur, E. (2019). Combatant children in the post-conflict period: the problem of responsibility and protection of the rights of the child (foreign experience for Ukraine). *Political Life*, 2, 15–21.
2. Children in the Donbass do not always understand that they are involved in hostilities – research (2016). *Information Agency «Donbass News»*. Retrieved September 18, 2019 from [http://novosti.dn.ua/details/274488/\(19.05.2016\)](http://novosti.dn.ua/details/274488/(19.05.2016))
3. Children's battalions «L-DNR» Games are over. (2016). *Information Agency «Donbass News»*. Retrieved December 8, 2018 from <http://novosti.dn.ua/details/268335>

4. Gerwehr, S., Daly, S. (2014). *Al-Qaida: terrorist selection and recruitment*. Retrieved October 25, 2019 from <https://www.rand.org/pubs/reprints/RP1214.html>
5. Inter-factional deputy group «For the Protection of Constitutional Rights of Citizens and Against Political Repression» (2017). *Human rights activists recorded 95 cases involving children in an armed conflict in the Donbass*. Retrieved November 10, 2019 from <https://forbidentoforbid.org.ua/uk/pravozakhisniki-zafiksuvali-95-vipadki/>
6. Ivanov, G. (2019). *The hostages were freed by assault: terrorists in the Donbass staged a war with children*. Retrieved November 13, 2019 from <https://www.obozrevatel.com/society/shturmom-osvobozhdali-zalozhnikov-terroristy-na-donbasse-ustroili-vojnushki-s-detmi.htm>
7. Machel, G. (1996). *The Impact of Armed Conflict on Children*. Retrieved August 8, 2019 from: <http://www.essex.ac.uk/armedcon./000239.doc>.
8. McCallin, M. (1996). The Psychological Well-being of Refugee Children: Research, Practice, and Policy. *Geneva: International Catholic Child Bureau*, 6, 34–42.
9. Popov, I. M. (2004). The phenomenon of «soldier-children». *Independent Military Review*, 17. Retrieved December 9, 2019 from http://nvo.ng.ru/wars/2004-04-16/2_phenomen.html
10. Starovoitov, O. (1999). Protecting children during armed conflict. *Belarusian Journal of International Law and International Relations*, 3, 27–32. Retrieved September 12, 2019 from <http://www.evolutio.info/content/view/304/50/>
11. The militarization and involvement of the children of Donbass in the war. (2019). Retrieved November 13, 2019 from https://lifedon.com.ua/special_project/life_thoughts/43040-militarizaciya-i-privlechenie-k-voyne-detey-donbassa.html
12. They are children: on the network showed the victory of the «zomboyaschik» in the Donbass (2019). Retrieved July 21, 2019 from <https://apostrophe.ua/news/society/2019-07-16/oni-zhe-deti-v-seti-pokazali-pobedu-zomboyaschika-na-donbasse/168873>
13. UN General Assembly. (1996). *The effects of armed conflict on children*: Note by the Secretary-General, August, 26, 1996, A / 51/306. Retrieved November 12, 2019 from <https://www.refworld.org.ru/docid/4a5b22d42.html>
14. UN News. (2018). *Last year, five thousand child soldiers were demobilized*. Retrieved November 9, 2019 from <https://news.un.org/ru/story/2018/02/1323181>